

החוזה מלובלין

החוזה מלובלין. יצחק אלפסי זיכה אותנו בספר חדש על החוזה מלובלין, רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ ז"ל, ספר שיש בו עניין רב מכמה בחינות והוא ראוי לתשומת-לב מיוחדת. אין כוונתי לכתוב "ביקורת" על הספר, אלא להתעכב על כמה עניינים בו.

[אוצר חכמות]

א. הסכמתו של החוזה על "דגל מחנה אפרים" לר' משה חיים אפרים מסדילקוב. בין הסכמותיו של החוזה מובאת בעמ' קעג ההסכמה הנזכרת. בסוף הספר ניתנה גם פאקסימיליה של הסכמה זו מכתב ידו של החוזה. הקורא שישווה את הפאקסימיליה אל הנדפס יעמוד מיד תוהה ומשתומם: כיצד לא הישווה המחבר את ההסכמה שבדפוס אל דברי החוזה המקוריים שלפנינו? אמנם נראה שלא אלפסי שיבש את דברי החוזה, אלא המדפיסים השונים של "דגל מחנה אפרים", אבל כשלפניך תצלום של דברי החוזה במקורם הרי זה חטא לא יכופר לא להשוותם אל הדברים שבדפוס! להלן הסכמת החוזה לפי הפאקסימיליה שנתפרסמה בפעם הראשונה בספר החסידות של אברהם כהנא, ווארשא תרפ"ב: הנה ידוע עניני לכל יודעי ומכירי שבדרכי תמיד לטמון ידי מליתן הסכמה על שום ספר¹, כי איני מתנהג בגדולות

1. כך גם בהסכמתו על "נועם מגדים" לרבי אליעזר הורוביץ מטארניגראד (אלפסי, עמ' קעה): הנה ידוע שבדרכי תמיד לטמון ידי מליתן שום הסכמה על ספר.

ובנפלאות ממני², אך עתה מפני לעשות רצון צדיק אהבה
מגלגלת השורה³ הוא ניהו כבוד הרב הצדיק בוצינא קדישא
מו' יעקב יחיאל נ"י בהרב הגאון החסיד והקדוש איש
האלקים המנוח מו' משה חיים אפרים זצוק"ל האב"ד דק"ק
סדילקוב, נין ונכד של איש האלקים קדוש רבנא לכל בני
הגולה⁴ אשר ודאי עיר וקדיש מן שמיא נחית והאיר לארץ
ולדרים עליה, הוא הרב בעש"ט זל"ה. וראיתי מגלה עפה אשר
מעט מהרבה ביד הרב מו' יעקב יחיאל הנ"ל וטעמתי מהם
שנים ושלשה גרגרים הוא מתוק לחיך וערב מאוד אשר כמעט
לא נראה כמוהו, ע"כ נ"ל שטוב וראוי ונכון להביאו לבית
הדפוס לזכות הרבים באור נערב ומתוק הלז. ודאי זכות הרב
הגאון איש האלקים זה אשר יצאו מפיו הדברים הנחמדים
הללו, יעזור להמעיינים בהם ויאמרו בשם אמרו להיות שפתותי
דובבות וכו' שעי"ז. ימליץ עבורנו, כי גדולים צדיקים וכו'.
הנה ודאי ראוי ונכון שלא להשיג גבול ח"ו לדפוס עוד לא
פחות מעשרה שנים⁵ בלא רשות המדפיס הראשון⁶ הזה
בשום מדינה כדי שלא ליקום בארור ולטותא דרבנן אשר

2. כך גם בהסכמותיו האחרות: הנה ידוע ליודעי שאין דרכי להתנהג
בגדולות ומה גם ליתן הסכמה על ספר; או: הגם שאין דרכי להתנהג
בגדולות (אלפסי, עמ' קעד, קעח).
3. אלפסי ולפניו אחרים מעתיקים "אהבה מקלקלת השורה" (על-פי
בראשית רבה נה, יא, ופסיקתא, זוטריתא וירא כב, ג), אך לפנינו:
מגלגלת השורה. כך גם בהסכמתו של ר' יחזקאל לאנדא על הספר
"יין לבנון" של ר' נפתלי הירץ וויזל.
4. אלפסי הקל על עצמו והדפיס: רשכבה"ג. לפנינו בפירוש: רבנא
לכל בני הגולה.
5. ארבע המלים האחרונות נשמטו על-ידי אלפסי.
6. אלפסי מוסיף כאן: כו ב"כ וי"ח [בא כוחו ויוצא חלציו]. מלים
אלו חסרות במקור.

החווה מלובלין

גזרו על זה. לראי' באתי על החתום היו' יו' א' נצבים א
דסליחות תקס"ג לפ"ק.
נאום יעקב יצחק במ"ה אברהם אליעזר הלוי הורוויץ.

*

אלפסי אומר שם, עמ' קעג, על "דגל מחנה אפרים": "הספר
נדפס לראשונה בחמ"ד [בחסר מקום הדפוס] תקס"ד, ופעמים רבות
לאחר מכן. לפני מהדורת וורשה תרמ"ג לא נדפסו ההסכמות
כלל". דבריו אינם מדויקים ולא בהירים. "דגל מחנה אפרים" נדפס
בפעם הראשונה בשנת תקס"ח ולא בשנת תקס"ד. ומה פירוש
"לפני מהדורת דפוס וורשה תרמ"ג לא נדפסו ההסכמות כלל"?
בדפוס רוסיא—פולין [תק"ץ, 1830, בערך] שלפניי נדפסו ההסכמות
בסדר זה: ר' לוי יצחק מבארדיטשוב, ר' ישראל מקאזניץ
[קאזוניץ!], ר' יעקב יצחק הלוי הורוויץ, ר' אברהם יהושע העשיל
מאפטא, ר' מנחם מענדיל ראבין מליסקא ור' חיים מטשרגוביץ
(באטישאן). בסדר זה נדפסו ההסכמות גם בדפוס הראשון.

בנוסח ההסכמה שבמהדורה זו: כי גדולים צדיקי' וכו'. ולראיה
באתי על החתום. המשפט "הנה ודאי... גזרו על זה" נשמט כולו.
ב. ספריו של החווה. בפרק התשעה-עשר גיתנת ביבליוגראפיה
של ספרי החווה. כאן כמה אי-דיוקים הטעונים תיקון.

1. דברי אמת, לבוב תרכ"ז. אמנם מהדורה זו נרשמה על-ידי

ח"ד פרידברג, אבל ספק אם היא קיימת.

2. אלפסי רושם מהדורה אחת של שלושת ספרי החווה,
שנדפסה בווארשא תרמ"ג. מהדורה זו יצאה פעמיים באותה
שנה: פעם הובאה לבית הדפוס על-ידי ר' לייביש מונק ופעם
על-ידי אחיו ר' בנימין מונק בלעמבערג.

3. גם המהדורה של שלושת ספרי החווה שנדפסה לפי

פרידברג בלובלין תר"ן, ספק אם היא קיימת. ראיתי "זאת זכרון" בלבד.

4. נשמטה מאלפסי מהדורה אחת של "זאת זכרון" שנדפסה בפיעטרקוב תרפ"ו [1926].

ג. יחסיו של החוזה עם ר' יצחק אייזיק מקאלוב. עמ' סח: החוזה החשיב מאד את רבי יצחק אייזיק מקאלוב ואמר עליו: יחיד הוא בדור בסדר פסח שלו. אין אור כזה בכל העולם. בעמ' ק—קא מובא הסיפור על מאבקו של החוזה לקרב את הגאולה ועל צירופו של ר' יצחק אייזיק לחבורה, ששמה לה למטרה לקרב את הגאולה בחג הפסח של שנת תקע"ג [1813] וכבר בליל הסדר הראשון הרגיש החוזה בכשלוננו, שבביתו של ר' יצחק אייזיק אמרו את ההגדה באונגארית "וכמובן אי-אפשר לייחד יחודים המביאים את הגאולה ב... הונגרית".

סיפור זה וודאי שיש בו עניין רב, אך אינו עומד בפני ביקורת. לא ר' יצחק אייזיק ולא בני ביתו אמרו את ההגדה באונגארית. התרגום האונגארי הראשון של ההגדה נדפס בווינה בשנת תרמ"ו (1886). אמנם ר' יצחק אייזיק שר שירים באונגארית, אך אין ספק שאת ההגדה של פסח אמר יחד עם כל אחינו בני ישראל, הוא וביתו, במקורה העברי.

סיפור זה סותר גם את דבריו הקודמים של אלפסי, בשם החוזה, על רי"א מקאלוב: יחיד הוא בדור בסדר פסח שלו! אין אור כזה בכל העולם!

עד היום ידוע ניגונו של ר' יצחק אייזיק ל"אדיר במלוכה" שלפי המסורת קיבל אותו מן המגיד ממזריטש, בליל פסח שר ר' יצחק אייזיק גם את המזמור "על נהרות בבל" בניגון מיוחד ששמעי מפי רועה צאן ואף ניגון זה נשתמר עד היום.

ד. מרים בתו של ר' נחמן מבראסלב. שלוש בנות היו לו לר'

החזוה מלובלין

נחמן וכשהחליט בערב-פסח תקנ"ח (1798) לנסוע לארץ-ישראל, שלחה אליו רעייתו את בתם הגדולה לשאול אותו: איך אפשר להניח אותם, מי יפרנסם. השיב לה ר' נחמן: את תסעי למחותנך, שהיא היתה נשואה. אחותך הגדולה יקח אחד אותה לביתו להיות משרתת ואחותך הקטנה יקח אחד אותה מצד רחמנות. אחות זו הקטנה, מרים, זכתה אחר-כך שעלתה ארצה ונקברה בצפת.

אלפסי אומר (עמ' קצה): "בנו של ר' אריה ליב (מוואלטשיסק), רבי פייבוש, עדיין נמנה בשנת תקצ"ט, בין תושבי צפת... הוא היה חתנו של רבי נחמן מברסלב ואשתו (מרים) קבורה בצפת". ספק גדול אם בתו של רבי נחמן, מרים, נישאה לרבי פייבוש. ב"ימי מהרנ"ת", חלק ראשון (בני-ברק תשט"ז, עמ' 14) מסופר, ש"בשנת תקס"ה בחשוון היו הנישואין של בתו מרת מרים ז"ל, שהיתה כלתו של הגאון מוואליטשיסק". ושם (עמ' 54), שבקיץ תקס"ט נסעה בתו מרים לארץ-ישראל ו"בעלה מו"ה פנחס ז"ל כבר נסע עם אביו הגאון הנ"ל לארץ-ישראל בקיץ תקס"ה והיא נשארה כאן, כי לא אבה רבינו ז"ל לשלחה לארץ ישראל עם בעלה אז. וגם עתה לא רצה רבינו ז"ל לשלחה לשם והיה קרוב שתקבל גט פטורין מבעלה, אך אחר כך סיבב השם יתברך, שהיא בעצמה נתרצה לנסוע לארץ ישראל ונסעה בקיץ תקס"ט הנ"ל עם גיסיה בני הרב מוואלטשיסק".

אלפסי סבור, ששני המקורות צודקים: "מרים כלתו של ר' אריה ליב היתה נשואה תחילה לרבי פנחס ונתייבמה לרבי פייבוש אחיו". ייבום זה, בניגוד למקובל, כבר נרמז על-ידי ר"נ מברסלב ב"חיי מוהר"ן" (ירושלים תשכ"ב, עמ' 13, סי' טז).

ועדיין לא נפתרה השאלה:

ר' נתן, תלמיד ר' נחמן, התאכסן בשנת תקפ"ב [1822] בצפת בבית "ר' פייבוש בהרב מוואלטשיסק" (ימי מהרנ"ת, חלק ב, עמ' 111).

(268) וביום א פרשת קרח [כז סיון תקפ"ב, 16.6.1822] השתטח על קבר "בתו של רבינו ז"ל הצדקת מ' מרים ז"ל עם בעלה ובנה ז"ל" (שם, עמ' 270).

דומה שה"ייבום" שנוכר ב"חיי מוהר"ן" אין פירושו ייבום ממש, אלא "חליצה", שר' פינחס נפטר ור' פייוויש קיים מצוות-חליצה, מרים הצדקת נישאה לאחר וילדה בן.

למסקנה זו הגעתי גם על יסוד מקור אחר:

בשנת תר"ז נדפס בירושלים ספרו של ר' אברהם דוב בער אויערבאך מאורייטש ובתוך רשימת המנויים על הספר, בין "בני ביתו של הרב הגאון הצדיק המחבר זי"ע נ"י" נזכרו "חתנו הישיש" של בן אחיו של המחבר, ר' משה אפרים: "מו"ה חיים אורי פייבש סג"ל בהרה"ג הצדיק מוואלטישיסק" ו"זוגתו הצנוע' מ' שרה מלכה".

אוסיה עוד, שבמסעות ר' נחמן (מסעות ארץ ישראל של אברהם יערי, תל-אביב תש"ו, עמ' 499—500) מסופר, שבשבא ר' נחמן לטבריה שלח אליו ר' משה, בנו של ר' מנחם מענדיל מוויטבסק, שרוצה לישא את בתו. השיב לו ר' נחמן: איך יכולים למאן בשידוך? בוודאי מה' יצא הדבר, שתהיה בתי בארץ-ישראל. ר' משה ערך סעודה גדולה, שהשתתפו בה גדולי הצדיקים ושמחו בדברי-תורה. אך אחר זמן נפטר החתן ור' נחמן התקשר עם הרב הגאון ר' אריה ליב וואליטשיסק ונתגלגל אחר-כך מה', שר' אריה ליב נסע לארץ-ישראל ולקח את בנו החתן עמו ואחר-כך נסעה בת ר' נחמן לשם ונתקיימו דבריו שאמר: מאת ה' שבתו תהיה בארץ-הקודש.

ה. אחד הפרקים החשובים בספר הוא "תלמידיו", שהוא מונה 188 תלמידים. כמה תיקונים לפרק זה.

4. ר' אברהם אבא מדראהביטש. אלפסי מביא את ספרו "באר

החזוה מלובלין

אברהם" ואינו מזכיר את הספר "אוהל יעקב" של חתנו ר' יוסף יעקב ב"ר אליעזר ליפא ז"ל, רבה של אלעסק, ש"הובא לבית הדפוס ע"י חותנו התורני הנגיד רחמים ומוקיר רבנן מוהר"ר אברהם אבלי מק"ק דראהביטש", לעמבורג תקנ"ד.

16. רבי אהרן משה ב"ר שאול מגזע צבי מבראד, נולד בשנת תקל"ה... נפטר אחרי שנת תר"ח... צוואתו נדפסה בטשרנוביץ ^{אוצר חזכונות} תרט"ו. יש כאן כמה אי-דיוקים:

ר' אהרן משה נולד בברודי ביום יט בתשרי תקל"ה [24.9.1774] ונפטר בירושלים, אור ליום ז תמוז תר"ח [7.7.1848]. עיין: דובער וואכשטיין, מפתח הצואות — קרית ספר, שנה יא, תרצ"ד—תרצ"ה, עמ' 238; י' גליס, מגדולי ירושלים, ירושלים תשכ"ז, עמ' יז—כב. וצוואתו אמנם נדפסה בטשערנאוויץ, אבל לא בשנת תרט"ו, אלא בשנת תרי"ח, 1857. עיין: ארשת, ג, תשכ"א, עמ' 314. ולפני זה נדפסה בירושלם, בשנת תר"ה. עיין: שושנה הלוי, הספרים העבריים שנדפסו בירושלים, ירושלים תשכ"ג, עמ' 35, מס' 31. א"מ הברמן במאמרו "הכל תלוי במזל אפילו ספר" (ארשת, ג, תשכ"א, עמ' 137, מס' 134), מונה את הספר בין הספרים שלא נשלמו. לפני טופס שלם שבו שמונה דפים.

על עלייתו בשנת תקצ"ט מספר ר' אהרן משה עצמו בהסכמתו על ספר חבת ירושלם, מאת ר' חיים הלוי הורוויץ, ירושלם תר"ד: וזכני השי"ת... לקבוע דירתי פה ע"ה ירושלם תוב"ב משנת תקצ"ט.

שם חותנו היה ר' מרדכי ב"ר שמואל הלוי הורוויץ (לא הורוביץ), שהתקין לדפוס את "חבת ירושלם".

20. רבי אורי שרגא פייביש מדובנקא... נפטר בשנת תקע"א. כך גורס גם ר' לוי הלוי גרוסמן: שם ושארית, תל-אביב תש"ג, שארית לשארית, עמ' יט. רצוני להעיר, שבהסכמתו של ר' צבי

ארי' מאליק על ספרו אור החכמה, לאשצוב תקע"ה, שניתנה ביום טו בתמוז תקס"ח, כבר נזכר המחבר בברכת המתים (וצלה"ה).

26. רבי אליעזר מדאלינא. אלפסי: נפטר בי"ט שבט תרכ"ה. הנכון שנפטר בקאלאמעא ביום יט בשבט תרכ"ב [20.1.1862]. עיין: חיים צבי תאומים, זכרון לראשונים, קאלאמיא תרע"ד, עמ' 41.

90. רבי יחזקאל פאנעט מקארלסבורג... ^{אוצר החכמה} ביקר פעמיים, בשנת תקס"ה, אצל ה"חווה"... ושלחו מיד לביתו, שם מצא את בנו יחידו במחלה קשה וע"י בואו בזמן — הצילו. הכוונה, כנראה, לבנו בכורו, ר' חיים בצלאל, שנולד ביום כג בסיון תקס"ג [16.3.1803] ונפטר בטאשנאד ביום יט בניסן תרל"ד [6.4.1874], בעל "דרך יבחר", מונקאטש 1894. לר' יחזקאל היו עוד שלושה בנים: ר' מנחם מענדל, ר' יהודה ליביש, ר' יצחק משה. עיין: יקותיאל יהודה גרינוואלד, מקורות לקורות ישראל, תרצ"ד, עמ' 87.

109. רבי ישראל איסר אב"ד וויניצא. אלפסי אינו מזכיר אלא את ספרו "שער משפט". נשמט ממנו ספרו "דרישת הארי" שהוציא ר' שלום גוטמאן, יאסי תרס"ח. ועוד: אלפסי אומר: נפטר בשנת תקפ"ח. האמת שנפטר ביום כב בשבט תקפ"ט [26.1.1829]. עי' הסכמתו של ר' משה נתן הלוי רובינשטיין, רבה של וויניצא, על "דרישת הארי".

121. ר' מאיר הלוי הורוביץ [!] משעפס. שמו המלא: ר' יוסף מאיר הלוי הורוויץ. ונקרא דב"ש על שם שלוש העיירות ששימש בהן ברבנות: דרובנין, בזוין, שעפס. עיין עליו: קהלת שרפץ, ספר זכרון, תל-אביב תש"ך, עמ' 16—21.

153. רבי (שרגא) פייביל דאנציגר מגריצא. נפטר בשמיני עצרת תר"ט [19.10.1848] ונקבר במאקובה. עיין: א"י ברומברג, אדמו"רי אלכסנדר, מהדורה שניה, ירושלים תשי"ד, עמ' כט; קהלת שרפץ, ספר זכרון, תל-אביב תש"ך, עמ' 21—24.

החוזה מלובלין

חוסר דיוק בשמות. החוזה מלובלין חתם תמיד: יעקב יצחק הלוי הורוויץ. אלפסי שינה משום מה את שמו וקורא לו הורביץ. כאילו הווי"ם אינן אותיות חוקיות. שם הספר: החוזה מלובלין, רבי יעקב יצחק הלוי הורביץ! ר' אהרן וואלדען נהפך משום מה לאהרן ולדון, ועוד. וחוסר מפתח השמות שבספר משווע. ספר שנזכרים בו מאות אנשים, חטא הוא להוציאו בלא מפתח. וכל מי שסבור שיש כאן חיסכון אינו אלא טועה, שממעט השימוש בספר.